

Vașut,
y. d. l.

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI

Fondul Social European

POSDRU 2007-2013

Instrumente Structurale

2007-2013

INOPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

Axa prioritară nr.1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”
Domeniul major de intervenție 1.5 “Programe doctorale și post-doctorale în sprijinul cercetării”
Titlul proiectului: “Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”
Beneficiar: Academia Română. Numărul de identificare al contractului: POSDRU/159/1.5/S/136077

Sesiunea științifică *Perspective ale cercetării în științele socioeconomice și umaniste. Metodică, strategii, cooperare și competitivitate europeană* (10 iulie 2015)

*Principalele române între Orient și Occident:
dinamica modelelor culturale ale politejii și impolitejii în secolul al XIX-lea*

Mihaela-Viorica Constantinescu
Facultatea de Litere,
Universitatea din București

Introducere

Încadrat în paradigma lingvisticii funcționale, proiectul de cercetare aparține sferei studiilor bazate pe corpus. Analiza politejii și a impolitejii în dinamica lor istorică nu a prezentat decât un interes limitat pentru cercetătorii români; cele mai numeroase studii au vizat în principal aspecte actuale, sincronice, puține studii urmărind aspecte diacronice.

Cercetarea, din perspectiva pragmaticii istorice, combină abordarea empirică a im/politejii (im/politejia de gradul I), favorizarea viziunii și a interpretărilor contemporanilor asupra unor situații sau interacțiuni comunicative, cu definirea acesteia ca un construct teoretic (im/politejia de gradul al II-lea). Analiza utilizează sugestiile teoretice din așa numitele teorii postmoderne sau discursive (apărute după 1990) ale im/politejii. În cercetarea noastră, im/politejia este relevată de ceea ce contemporanii interpretează drept comportament in/adekvat situației, implicând o atitudine pozitivă/negativă față de un interactant. Modelele culturale sunt instrumente de interacțiune socială eficientă, combinând experiențe trecute și posibilități adaptative. Analiza permite relevarea consecințelor discursive ale modificărilor culturale și de mentalitate, cu mari diferențe între începutul și finalul secolului.

Partea I

Partea I a lucrării este dedicată *perspectivei teoretice și metodologice*. Un prim punct îl reprezintă definirea cadrului teoretic mai larg – pragmatica istorică, punându-se în evidență abordările analitice existente și problema datelor utilizate.

Pragmatica istorică reprezintă domeniul de studiu având ca obiectiv înțelegerea tiparelor interacționale și discursive, dezvoltarea acestora și principiile care o determină în contextul social al epocilor avute în vedere (Jucker 2008: 895, Taavitsainen/Jucker 2010: 5). Elementul principal al acestei abordări este considerarea faptului că apariția schimbărilor lingvistice este determinată de nevoile comunicative și interacționale ale vorbitorilor, iar acestea sunt modificate, la rândul lor, de transformările contextului socio-cultural (Taavitsainen/Jucker 2010: 15).

Principala problemă cu care se confruntă pragmatica istorică o constituie *datele* existente. Pragmatica istorică nu se poate baza decât pe două categorii de texte scrise: cele care ilustrează *vorbirea înregistrată, redată* (de exemplu, selectarea unor depoziții ale martorilor și ale proceselor) și cele ilustrând *vorbirea construită* (utilizarea literaturii epocii vechi) (Jucker/Taavitsainen 2010: 8). În analiza acestor tipuri de „vorbire” se poate utiliza distincția propusă de Koch/Oesterreicher (1985): o scală între *limbajul imediat* și *limbajul prelucrat*, între un limbaj dominat de oralitate, spontan, cu un grad ridicat de autenticitate, și cel literar, cu oralitate secundară (Taavitsainen/Jucker 2010: 7; 9-10). Culpeper și Kyö (2014) consideră că pragmatica istorică pornește cu deficitul căutării unor frânturi de interacțiuni verbale în textele scrise. Din

interacțiunea scris-redarea interacțiunii reiese bogăția funcțională inter- și extratextuală (Culpeper/Kytö 2014: 9). În linia lui Koch (1999) și Koch/Oesterreicher (1985–1986; 1990) e menționată utilitatea distincției mediu fonico-mediu grafic și concepere orală-concepere scrisă, oralul și scrisul fiind polii unui continuum limbaj al actualității–limbaj al distanței comunicative (ibidem: 10-11). Culpeper și Kytö (2014) împart textele având în vedere intervenția naratorului astfel: texte cu prezență mai puțin explicită și texte cu prezență mai explicită, fiecare tip ilustrând dialoguri înregistrate, reconstruite sau construite. Pentru prezentarea vorbirii, Culpeper și Kytö apelează la sistemul dezvoltat de Leech/Short (2007 [1981]) pentru a distinge între tipurile de vorbire; acestea sunt prezentate pe o scală, de la forme de vorbire relativ libere până la forma dominată de prezența autorului, trecând prin vorbirea indirectă, stilul indirect liber. Redarea în vorbire directă nu presupune repetarea mot-à-mot, ci evocarea unei alte voci. Relația copiei cu originalul este marcată atât de modalitatea de producere, cât și de transmitere (2014: 85).

Jacobs și Jucker (1995) observă două *modalități principale de analiză în pragmatica istorică*: este vorba, pe de o parte, de abordarea suprapunerilor formă-funcție prin urmărirea evoluției unei forme lingvistice și, pe de altă parte, de abordarea suprapunerilor funcție-formă prin selectarea unei funcții și observarea modalităților diferite de realizare/actualizare în timp a acesteia (Taavitsainen/Jucker 2010: 13).

Im/politețea este unul dintre domeniile care au intrat recent în atenția cercetătorilor pragmaticii istorice (după actele de vorbire, forme de adresare etc.), având însă dedicate studii semnificative (Jucker 1995; Jucker/Taavitsainen 2010; Culpeper/Kádár 2010; vezi pentru o sinteză Bax/Kádár 2011 sau Kádár 2014). Studiile legate de im/politețe favorizează fie perspectiva teoretică (identificarea unor strategii pornind de la constructe teoretice: Kerbrat-Orecchioni 2011), în timp ce altele propun o analiză a termenilor incluși în „terminologia politeții” (de ex., Jucker et al. 2012 pentru istoria limbii engleze, Rathmayr 1999 pentru limba rusă), pentru înțelegerea diacronică a fenomenului. Metodologia folosită în cea de a doua perspectivă a fost denumită analiza metalimbajului sau a expresiilor metacomunicative (cuvinte sau fraze care pot desemna sau cataloga acte de vorbire sau tipuri comportamentale – autorii recomandă apelul la text pentru interpretarea vocabularului politeții în contextul particular în care se articulează (de exemplu, legătura cu genul, cu ideologia religioasă, cu ideologia clasei de mijloc în ascensiune). Alți autori combină cele două perspective (Rui/Kádár 2011; Culpeper/Demmen 2011; Watts 2011; Withington 2011; Jucker 2011; Pakis 2011; Kohnen 2011; Bax 2011).

Abordările im/politeții menționate mai sus pot fi deci de gradul I (empirică) și de gradul al II-lea (teoretică) (vezi Locher/ Bousfield 2008); parametri esențiali în cele două abordări, uneori folosiți cu accente diferite sunt: eul individual/sinele (*face/self*), normele și principiile socialității, intenționalitatea, emoțiile (pentru o perspectivă a istoriei culturale vezi Pernau 2011, 2014; Jordheim *et al.* în curs de apariție), puterea, precum și managementul relației interpersonale.

Concepte esențiale pentru discutarea im/politeții sunt *eul individual* și „facework” (“promovare a imaginii individuale”), provenind din scrierile sociologului E. Goffman. Practicile prin care se încearcă păstrarea imaginii individuale sunt diferite atât la nivel individual, cât și cultural (Barghiela-Chiappini 2003: 1463). Sunt identificate două mari tipuri de activități având în centru eul/imaginea individual(ă): „defensive” (pentru propriul eu) și „protectoare” (pentru eul celuilalt). Goffman (1967: 45) consideră că regulile morale intervin în comportamentul interpersonal, fiind impuse din exterior, afectând evaluarea propriei imagini și pe cea a interactantului, practicile rituale și exteriorizarea afectivă. Barghiela-Chiappini consideră că interacțiunea socială este circumscrișă unei ordini morale (individualiste sau colectiviste) care influențează caracterul normativ al regulilor de politețe. Formele de comportament politicos reflectă deci modul în care societatea emfaticizează drepturile sau obligațiile indivizilor. Politețea ar fi mai mult decât un comportament pragma-lingvistic, avându-și sursa în constituirea istorică și morală a unei societăți (Barghiela-Chiappini 2003: 1467).

Spencer-Oatey (2005: 95) consideră că eul individual este asociat cu managementul relației (*rappor management*) interpersonale. Atitudinea față de acesta poate fi diferită: orientare către ameliorarea raportului, către menținerea acestuia sau, dimpotrivă, orientare către neglijare sau punere sub semnul întrebării a raportului existent; dinamica orientărilor se poate schimba în cursul interacțiunii sau în cel al unei serii interactive, similar cu evaluarea acestei dinamici, evaluare bazată pe așteptări comportamentale, sensibilități

ale eului sau dorințe interacționale (Spencer-Oatey 2005: 96). Spencer-Oatey (2005: 100) analizează două principii interacționale: principiul echității (indivizii consideră că trebuie să fie tratați cu considerație și corect) și cel al asocierii (posibilitatea de a lega relații cu ceilalți: implicare, empatie, respect). Sensibilitatea în interacțiune ține de valorile importante ale eului, valorile pozitive asumate. Pentru un management eficient (influențat de personalitate, preocupări personale, conștientizarea eventualelor diferențe culturale), participanții ar trebui să aibă în vedere și necesitățile partenerilor de interacțiune, gășind un echilibru între propriile nevoi și cele ale partenerilor (ibidem: 116).

Spencer-Oatey 2007 tratează conceptul de *face* (eu individual) în linia lui E. Goffman. Conceptele *eu individual* și *identitate* sunt similare, ambele legate de *imaginea sinelui* și relevând multiple atribute/aspecte (Spencer-Oatey 2007: 644). Imaginea sinelui include trei tipuri de reprezentări: individuală, relațională și colectivă (Spencer-Oatey 2007: 644), eul fiind asociat cu două tipuri principale de atribute la care „posesorul” este sensibil (afectiv): pe de o parte, atribute evaluate pozitiv de către „posesor”, pe care individul le asumă, dorind ca aceste atribute să-i fie recunoscute (implicit sau explicit) de către ceilalți; pe de altă parte, atribute evaluate negativ, de care individul se disociază (Spencer-Oatey 2007: 644). Având în vedere fluxul interacțional, participanții pot percepe o amenințare la adresa eului individual, un deficit sau un beneficiu atunci când percep o neconcordanță (“mismatch”) între o caracteristică asumată (sau negată) – o perspectivă ego-centrică, și o caracteristică percepută ca atribuită de ceilalți – exocentrică. Multiplele aspecte (atribute) ale eului variază, sunt dinamice, dependente contextual (Spencer-Oatey 2007: 644-647) și conversațional (depinzând de istoria conversațională a participanților).

Urmând sugestiile lui Watts (2003: 19), Culpeper consideră că poate fi interpretat drept politic sau nepolitic un comportament lingvistic proeminent, evident (*salient*), în funcție de plasarea la polul negativ sau la cel pozitiv (2008: 22-23). Caracterul marcat și adecvarea par a fi diferite, ambele legate de normele situaționale și de afecte neutre, pozitive sau negative (ibidem: 23). Culpeper consideră că așteptările legate de adecvare se bazează pe două tipuri de norme: ale experienței și sociale (idem). Se pare că există o bază cognitivă a așteptărilor: acumularea experiențelor și reprezentările cognitive pe care indivizii le au în legătură cu acestea contribuie la realizarea unor structuri cognitive permanente reînnoite – normele unui individ (Culpeper 2008: 29), care, prin interacțiune socială, pot fi împărtășite (devenind astfel o bază a înțelegerii și comunicării).

Puterea (parte a contextului social) este exercitată în interacțiune și adesea acompaniată de activități relaționale nemarcate sau marcate pozitiv pentru menținerea echilibrului social și negocierea identităților (Watts 2003, Culpeper 2008). Sancționarea unui comportament, prin internalizarea unor norme sociale, poate avea o dimensiune morală (Culpeper 2008).

Pentru Locher și Watts (2008: 78), adepții ai abordării de ordinul I a (im)politeții, *activitatea relațională* reprezintă activitatea (acte comunicative, informaționale și interpersonale, de diverse tipuri) participanților la o interacțiune pentru negocierea relației lor. Activitatea relațională privește toate aspectele de construire, menținere, transformare a relației interpersonale (Locher & Watts 2008: 96), fiind inerentă practicilor sociale și implicând modul în care individul conceptualizează comportamentul adecvat formelor de practică socială în care este angajat (idem). Considerarea unui mesaj ca adecvat („politic”), politic sau nepolitic depinde de aprecierile interactanților *in situ*, aprecierile fiind bazate pe norme și așteptări constituite în timp, conceptualizări cognitive ale experiențelor anterioare (idem), construite prin istoria personală de practici sociale. Locher și Watts (2008: 79) consideră că evaluarea (negativă sau pozitivă) implică o reacție emoțională a interactanților. Pentru cei doi autori, modul în care este perceput mesajul e mai important decât *intenția* emițătorului.

Emfaticând abordarea teoretică, Terkourafi (2008: 49) remarcă faptul că există atât un comportament amenințător pentru eul individual, cât și unul de sprijinire a acestuia, care se leagă nu numai de receptor, ci și de emițător, politețea și impolitețea fiind considerate efecte perlocuționare (Terkourafi 2008: 56-60). Contrar opiniei lui Locher și Watts (2008), Terkourafi nu consideră că recunoașterea intenției emițătorului trebuie să fie un element central pentru (im)politețe, observând că politețea și impolitețea sunt evaluări comportamentale (nu comportamente), deci noțiuni de ordinul al doilea (ibidem: 57).

În privința intenționalității, Culpeper (2011) consideră că o îmbinare a perspectivei intenției *a priori* a emițătorului cu cea atribuită de receptor *post factum* este mai profitabilă (ibidem: 49). Intenționalitatea pare a fi scalară, dependentă de tipul de ofensă (ibidem: 52-53) și de aprecierile contextuale, cunoștințele despre ceilalți, respectiv de proeminența perceptuală (ibidem: 54-55).

Limbaajul evaluativ indexează un act de evaluare sau de poziționare (*stance-taking*) (du Bois 2007 *apud* Hunston 2011: 1), exprimând atitudinea (subiectivă și dependentă de scara valorilor sociale) față de o persoană, situație etc. (idem). Evaluarea poate fi atât implicită, cât și explicită, adesea exprimată cumulativ, atât subiectivă, cât și intersubiectivă (interacționând cu ordinea socială și cu un sistem ideologic) (ibidem: 12-13). Există o gamă largă de termeni și indicatori evaluativi (chiar și în absența unui context unii termeni își păstrează sensul evaluativ, în timp ce alții îl dobândesc strict contextual) (ibidem: 13-14). După Martin și White 2005, se disting trei coordonate ale evaluării: angajarea (unilaterală sau dezbateră), intensificarea actului evaluării și evaluarea realizată prin exprimarea simultană a calității unei entități și a reacției la aceasta ('appraisal'); prin evaluare se exprimă o atitudine, se construiește o poziție subiectivă și se realizează o aliniere cu audiența; diferențierea între judecată (valoarea acțiunilor și a abilităților) și apreciere (valoarea lucrurilor) (Hunston 2011: 2-3; 10; 17-19). *Appraisal* la Martin și White (2005) include trei domenii: atitudinea (reacții afective, judecăți comportamentale și evaluarea lucrurilor), angajarea (prezentarea sursei atitudinilor și jocul vocilor din discurs) și gradare (amplificarea unor elemente și diminuarea importanței altora). Sistemele atitudinale conțin afecte, judecăți (sociale de stimă sau sancțiuni) și apreciere (Hunston 2011: 19-24).

Se impun câteva precizări privind *contextul istoric și social* al secolului al XIX-lea în Principatele Române. Modelul cultural sau modelele culturale active influențează modul în care este percepută relația im/politețe-morală și im/politețe-educație. Analiza noastră urmărește variațiile din cadrul modelelor culturale, contextul românesc fiind unul particular: după 1821, elita românească activă se orientează spre valorile occidentale, reușind să atragă întreaga societate în schimbarea reperelor culturale (Boia 2002, Djuvara 2013).

C. Vintilă-Ghițulescu discută modernizarea societății românești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea, observând că societatea este încă reticentă la schimbări (Vintilă-Ghițulescu 2013: 16). Elita socială a fost un agent intern al modernizării, format (prin educație) în modelul imitat (cel francez) (ibidem: 78). O țară a modernizării este „ciocoismul”, parvenitismul, sancționat de marea aristocrație, chiar și în producții literare (ibidem: 60-61). Marea aristocrație rămâne în această perioadă o castă, cu valori constante, vizibilă social și politic. Desființarea rangurilor, de la jumătatea secolului al XIX-lea, nu a însemnat anularea totală a privilegiilor sau pierderea conducerii Principatelor (ibidem: 104). Dacă marea aristocrație locală este un agent al modernizării, un model, mica boierime și lumea rurală nu au resursele financiare și afectiv-cognitive pentru a accepta schimbarea radicală. Astfel, ei cunosc o modernizare într-un ritm mai lent, sunt mai fideli tradițiilor, inclusiv vestimentare (ibidem: 106-107). Există însă o imitare a capitalei, de la modă la profesorii de limba franceză. Și în lumea rurală sau în cea urbană există „mici rețele de solidaritate și sociabilitate” (ibidem: 205), comunitatea legitimând indivizii, asigurându-le stabilitate, definindu-le identitatea, controlându-i (ibidem: 154-205).

Vintilă-Ghițulescu (2013: 331) identifică trei „referințe” care marchează începutul modernității românești: „modelul modernizării” (Franța) sau al „occidentalizării”, „europenizării” (pentru schimbările în interiorul culturii franceze după Revoluție vezi Montandon 1997, Daumard 2003 etc.); „agentul modernizator” (Rusia), în plan politic și în raport cu menținerea suzeranității otomane; „actanții modernizatori” (tineri educați în occident). Un alt element catalizator al modernității, model pentru populația urbană (idem), pot fi considerați străinii care încep să vină în Principate după războiul ruso-turc (1806-1812).

Marina Terkourafi (2011) propune o abordare diacronică a vocabularului central al (im)politeții. Autoarea remarcă faptul că politețea a fost considerată un comportament educabil, beneficiind încă din Antichitate de literatură didactică (Terkourafi 2011: 160). În multe culturi există o distincție între maniere și morală, dar între acestea există multiple conexiuni. Separarea între moralitate și maniere, în sfera europeană, începe în contextul confruntării puterii laice cu cea religioasă (pentru legătura dintre normele sociale și corectitudine

sau moralitate, vezi Culpeper 2011: 39-42). Corectitudinea manierelor este asociată cu cea lingvistică în mai multe culturi și perioade istorice; a adera la comportamentul politicos și la discursul standard contracarează percepțiile exterioare făcute pe baza inferiorității etnice sau de gen (Terkourafi 2011: 173). Având aceeași funcție, comportamentul verbal și cel social ajung să fie considerate un unic aspect (ibidem: 174). Legătura dintre maniere și morală este complexă: ruptura dintre moralitate și politețe poate fi produsă de momente ale transformării sociale (urbanizare, emanciparea femeilor, apariția și dezvoltarea clasei de mijloc, secularizarea). Eliberată de legătura cu moralitatea, politețea este percepută ca nesinceră, ipocrită, distinctă de realele intenții (idem).

Corpusul utilizat intră în categoria vorbirii construite, fiind reprezentat de texte literare (proză, teatru și memorialistică) aparținând atât scriitorilor pașoptiști, cât și celor care surprind stadiul de la finalul secolului al XIX-lea. M. Zamfir explică preponderența nuvelei în literatura de la jumătatea secolului al XIX-lea nu printr-o preferință individuală a scriitorilor, ci prin plasarea prozei românești „într-o fază inaugurală” (Zamfir 2012: 163). Variată tematic (istorică, socială, autobiografică, fizionomii, portrete), nuvela pașoptistă stă sub semnul Memoriei (Zamfir 2012: 164). La mulți pașoptiști (Heliade Rădulescu, Kogălniceanu, C. Negruzzi, Alecsandri) sursa e autobiografică, romantismul moldovenesc fiind de tip „Biedermaier”, caracterizat de ridiculizarea „manierelor franțuzite de limbaj și comportare” (Zamfir 2012: 165). Scriitorii care se remarcă la nivel stilistic prin crearea unor personaje credibile lingvistic în nuvele sunt C. Negruzzi (ibidem: 168) și M. Kogălniceanu (pentru talentul de a utiliza neologismele, ibidem: 186-187). Cele mai reușite creații ale lui Alecsandri sunt circumscrise teatrului comic (Zamfir 2012: 198), în timp ce romancierul Filimon dovedește o intuiție lingvistică particulară, ce structurează dialogul (ibidem: 229). Scrierile memorialistice (I. Ghica, D. Ralet, I. Codru Drăgușanu, G. Sion) ilustrează puternica transformare a Principatelor, fiind notate elementele contextului istoric, social, politic și cultural (ibidem: 235).

M. Mancaș (2005) observă elementele definitorii ale textului narativ (în linia lui G. Genette) pentru proza pașoptistă, conturând categoriile principale și aspectele care le sunt caracteristice: stilul indirect domină proza lui Gh. Asachi (monotonia fiind pe alocuri întreruptă de monolog), încercările de roman ale lui Ion Ghica și Kogălniceanu (alternat cu digresiuni), în timp ce stilul direct se regăsește mai mult la C. Negruzzi. Formulele compoziționale bazate pe stilul direct sunt: scrierile dramatizate în proză (C. Negruzzi); expunerea adresată (Al. Cantacuzin, unele nuvele ale lui V. Alecsandri); monologul (regăsit la C. Negruzzi, D. Bolintineanu); monologul interior (mai ales la D. Bolintineanu, C. Negruzzi), identificat prin două tipuri: monolog interior în stil direct sau stil indirect liber (Mancaș 2005: 69). Formele compoziționale mixte identificate în proza romantică sunt: stilul indirect liber (formă de reflexivitate a stilului), la C. Negruzzi, D. Bolintineanu, N. Filimon, realizat fie prin reproducerea unei presupuse *replaci* a unui personaj, fie prin relatarea unei suite de *reflecții* ale acestuia (Mancaș 2005: 72).

Partea a II-a

Partea a doua a lucrării este aplicativă, cuprinzând o secțiune dedicată politeții și una dedicată impoliteții. Aceste secțiuni vor cuprinde a) o scurtă prezentare a unor aspecte generale; b) o ilustrare a im/politeții expresive: acte de vorbire cu realizare directă/indirectă, mărci ale forței ilocuționare; forme de adresare; contextul ne/politicos (marcat) vs. contextul politic (nemarcat); c) evaluarea im/politeții (mijloace metacomunicative, lexiconul im/politeții și implicațiile sale); d) comentarea im/politeții (elemente metadiscursive și metacognitive); rolul instanțelor ficționale (narator, personaje); e) funcții ale impoliteții; f) concluzii parțiale.

Prezentăm în continuare câteva observații legate de un tip special de act de vorbire, complimentul, cu legături evidente cu sfera politeții, dar uneori interpretat ca act nepoliticos de către receptor (observațiile sunt preluate din articolul nostru, în curs de publicare, Constantinescu 2015b). Ca act de vorbire, complimentul poate fi un aspect important al activității relaționale. Din perspectiva studiilor „clasice” legate de actele de vorbire (J. Austin, J. Searle), complimentul este un act behabitativ/expresiv. Din perspectiva politeții, complimentul are un anumit potențial amenințător pentru eul individual, reprezintă o strategie a politeții pozitive (Brown/Levinson 1987) sau este, din contră, un act flatant (categoria *face-flattering acts* – Kerbrat-

Orecchioni 2005); în studii mai noi care asociază cele două domenii, este considerat un act de susținere a eului individual (*face enhancing act*– Taavitsainen/Jucker 2008: 197), nelipsit însă de valențe ironice sau sarcastice, care nu justifică o simplă încadrare în domeniul politeții pozitive.

Complimentele, ca mișcări sociale din spațiul evaluării, implică o apreciere pozitivă a unei acțiuni sau a unui obiect aparținându-i interlocutorului (Eckert/McConnell-Ginet 2003: 145), aprecierea putându-se realiza implicit sau explicit (Holmes 1988: 446). Uneori ținta complimentului nu este interlocutorul, ci o terță persoană, dar între țintă și interlocutor există o conexiune directă, ce permite transferul evaluării pozitive de la țintă către interlocutor (Taavitsainen/Jucker 2008: 198). În interacțiunile între femei complimentele sunt utilizate, cu precădere, pentru a crea solidaritate și intimitate (Holmes 1988: 449), în timp ce în interacțiunile între bărbați complimentele sunt reflectarea raportului de autoritate; în interacțiuni în grupuri mixte, complimentele realizate de bărbați către interlocutori feminini apar mai ales în situații de flirt și de stabilire a unor (viitoare) bune relații (Taavitsainen/Jucker 2008: 224).

Utilizând metoda filologică, analiza este una calitativă, nu cantitativă; deși corpusul este limitat, comparativ cu alte studii similare, considerăm că se pot trage concluzii relevante. Am urmărit etichete lexicale precum *a complimenta*, *compliment*, *a flata*, itemi prin care locutorii evaluează explicit un comportament (non)verbal și efectele acestuia, comentariile metapragmatice care însoțesc formele respective și tipurile de răspuns la compliment. Evident, există în corpus numeroase complimente care nu sunt însoțite de eticheta evaluativă. În linia Taavitsainen și Jucker (2008), am urmărit eticheta „compliment” așa cum apare aceasta utilizată de instanțele ficționale (narator, personaje), chiar dacă, dintr-o perspectivă teoretică, nu toate actele expresive care intră în acea categorie sunt complimente (ele pot ilustra lauda, elogiul etc.). Am avut în vedere și alte exemple, în care nu apare această etichetă, intervenția, prin aspectul stereotip, sintactic și semantic, putând fi încadrată în clasa complimentelor (din perspectiva politeții₂). O idee preluată de la Taavitsainen și Jucker (2008: 225-226) și urmărită în exemple este legată de temele adecvate unui compliment, conform normelor sociale ale unei perioade date (ce poate constitui obiectul unui compliment: aspectul fizic, bunurile, gusturile etc.). Spre deosebire de Taavitsainen și Jucker (2008), nu considerăm că un compliment este doar un act de sprijinire a eului individual al interlocutorului (*face-enhancing*), ci și un act prin care se constituie eul individual al locutorului (*face-constituting*).

Semnalăm o anumită constanță transculturală (remarcată de Taavitsainen și Jucker 2008 pentru engleză și germană; observabilă și în cazul limbilor romanice) a sensurilor termenului *compliment*, datorată probabil raportării la același model de referință, cel francez. Termenul românesc *compliment* are o etimologie multiplă, romanică (italiană și franceză), înregistrând următoarele sensuri (DA, s.v.): 1. (la pl.) cuvinte politicoase, îndatoritoare, măgulitoare, adesea și lingușitoare, adresate cuiva spre a-i arăta stimă, considerație, respect sau numai spre a-i face plăcere; 2. (numai la pl.) salutări; 3. (prin extensie) aplecarea părții superioare a corpului sau numai a capului spre a saluta pe cineva respectuos. *A complimenta* are ca sensuri „a face complimente”, „a felicita pe cineva”, „a heretisi” (inv.), „a saluta pe cineva”.

Se poate remarca faptul că eticheta *compliment* pentru desemnarea unui comportament nonverbal era prezentă deja în prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar e posibil ca frecvența acestei utilizări să fi scăzut în condițiile modernizării, democratizării sociale și ale simplificării treptate a conduitei. Eticheta este însă în continuare frecvent utilizată cu sensul de „salutări” (eventual, și „urări”) sau, mai ales, pentru aprecierile pozitive ale unei ținte. În cazul verbului *a complimenta*, se poate observa însă că nu se mai folosește performativ cu sensul de „a felicita”.

Am urmărit izotopiile în care se plasează complimentele, tema complimentelor și distribuția în funcție de genul inițiatorului. În primul rând, se conturează două serii izotopice opuse. Pe de o parte, există o serie pozitivă, în care complimentul este legat de un efect afectiv pozitiv pentru țintă (exprimat de țintă sau de comentariul naratorial) – *măgulit*, *flata(risi)t*, sau este pus în legătură cu elemente evaluative pozitive (de clasificare) – *amabil/amabilitate*, respectiv *galant/galanterie*. Cu alte cuvinte, complimentul susține dorința de apreciere a eului individual al interlocutorului (*face-enhancer*), dar contribuie și la realizarea unei imagini pozitive a locutorului (*face-constituting*). Pe de altă parte, într-o serie negativă, complimentul se opune *adevărului/sincerității*, fiind conectat cu elemente conotate negativ (*defect*, *a minți*), provocând un efect

afectiv negativ (*nesuferit*). De asemenea, chiar dacă apare din dorința de a sprijini eul individual al interlocutorului, complimentul perceput ca nesincer poate afecta eul individual al locutorului.

În privința inițierii complimentelor, rezultatele analizei se apropie (Taavitsainen/Jucker 2014), dar se și diferențiază de cele observate pentru alte limbi și culturi (Taavitsainen/Jucker 2008). Cele mai multe complimente sunt realizate de bărbați și au ca țintă un interlocutor feminin, câteva complimente din corpus sunt realizate de către femei către o țintă masculină (unele fiind sincere, în timp ce alte exemple relevă o atitudine ironică/sarcastică), puține exemple ilustrează un compliment între interlocutori masculini; alte exemple ilustrează complimente între interlocutori feminini, complimente reciproce între femei și bărbați. Cele mai numeroase exemple de complimente realizate de bărbați apar în scene de curtenie implicită sau explicită, într-un cadru privat.

Bărbații complimentează femeile pentru: a) aspectul fizic (direct sau indirect): realizarea directă a aprecierii aspectului fizic este ilustrată de termenii evaluativi („frumoasă”, „drăgălașă”, „grațioasă”, „nostimă”, „încântătoare”, „sublimă”), termeni metaforici („floricică”, „ghiocel”, „zână”, „mușun”, „zarnacade”, „căprioară”, „gazelă”) sau global, ca simbol al perfecțiunii; alte exemple relevă complimente indirecte: „cine te vede dorește să te cunoască”; b) elemente de personalitate și educație: global („femeie care are tot sfârșit”; „suflețel *drăgălaș*”, „grații”); amabilitate; civilitate („Fiind *lângă d-ta* la masă, *mă voi crede în sânul civilizației din Sadagura*”); talent și gust artistic („[piesa] dumnezeiască”, „cântată de d-ta”); eleganță („cea mai gătită”); caracter, inteligență, talent comunicativ: „suflet *nobil*”, „spirit *încântător*”, „înger *tutelaire*”, „suflet *ceresc și-naripat*”, „nobilă”, „divină”, „guriță *plină de miere*”; „Schiller și Goethe nu ar vorbi mai bine”; talent organizatoric; c) efectul pe care îl au asupra locutorului: „fi-voi destul de *felice* ca să nu-mi *refuzarisești brațul*”, „*am dormit cu gândul la mata*”, „ești totdeauna *amestecată cu visele mele*”.

Femeile complimentează direct bărbații pentru talentul artistic („ai mult talent pe *ghitară*”), diplomație, calități morale („om cu simțiri nobile și generoase”, „un adevărat *Safir*”), în timp ce indirect se apreciază, prin intermediar, talentul organizatoric și poziția socială („*Balul e splendid*”, „*Nici la prințul M. nu am văzut mai elegante toalete*”, „în fruntea tuturor”). Și femeile complimentează interlocutorul prin efectul pe care îl are asupra lor prezența sau absența acestuia – „*defectul tău* cel mai mare în ochii mei *este... absența ta*”. Complimentul realizat de un locutor masculin către o țintă masculină vizează talentul oratoric și patriotismul, dar și bunurile (vinul). Între femei, ca marcă a solidarității, se evaluează aspectul fizic: „totalul, *încântător*”, „prezentul atât de *frumos*”, „*frumușică*”, „nostimă”, inclusiv cel vestimentar: „*toaleta-i perfectă*”, „*coafiura, de minune*”, „*tualetă de bonton*”, sau o combinație a aspectului fizic cu trăsăturile morale: „înger”.

Preluând sugestiile de inventariere a procedeele de realizare a complimentelor indirecte de la Zvirid 2011 (vezi și Zvirid Necula 2012), am remarcat în corpusul nostru: a) folosirea unor declanșatori de presupuziții sau a unor elemente generatoare de implicaturi conversaționale; b) focalizarea asupra propriei persoane prin utilizarea unui termen afectiv – *felice* – sau prin acțiuni care nu se află sub controlul locutorului – *a dormi* și *a visa* (acest al doilea verb este dedus, în fragment fiind prezent *visul*) – ilustrează strategia de evitare a complimentului (explicit).

Alegerile lexicale în realizarea complimentelor sunt, de asemenea, interesante: există, pe de o parte, elemente neologice latino-romanice, cele mai multe adjectivale (*amabil*, [cuvintele] *elocvente* și *patriotice*, *splendid*, *galant*, [persoane] *serioase* și *venerabile*, [suflet/simțiri] *nobil(e)*, *nobilă*, *sublimă*, *belă*, *delicat*, *divină*, *grațioasă*, [simțiri] *generoase*, [toaleta] *perfectă*; calcul: [spirit/locuș/total] *încântător*), dar și nominale (*diplomat*, *grații*, *spirit*, [tualetă] *de bonton*) și, pe de altă parte, elemente mai vechi, împrumutate din turcă sau greacă (*giuvaier*, *zarnacadea*, *mușun*, *politicos*, *halima*, *nostimă*). Apelul la una sau alta dintre categorii indică „atașamentul” personajului față de un anumit model cultural: cel nou, de inspirație franceză, sau cel oriental, în care un element determinant este vârsta (vezi personajele mai în vârstă sau provenite din mediul rural, cum este Chirița). De obicei, aceste selecții apar în interacțiuni mixte, în situații de inițiere sau de menținere a unei relații afective, fără a se acorda întotdeauna atenție statutului marital al complimentatorului sau al țintei. Am mai remarcat și numeroase diminutive (*drăgălașă*, [suflețelu meu ist] *drăgălaș*, *puișor de bărbățel*, *frumușică*, *guriță plină de miere*, *floricică*, *ghiocel*) precum și expresii populare/familiale („ai vin-încoace”, „are un duh cât șapte”, „dă dintr-însa niște vorbe...”, „îți vine s-o mănânci de vie”, „Ai fost totdeauna și ești în fruntea tuturor” etc.). Diminutivele (cu amprenta afectivității) și

expresiile populare apar mai ales în situații în care interacțianții sunt membri ai aceleiași familii, în relații (prin alianță sau de sânge) mai mult sau mai puțin apropiate (soț-soție, mătușă-nepoată, unchi-nepoată) sau între care există o istorie interacțională mai îndelungată. Selecția lexicală indică, de asemenea, nivelul socio-cultural al personajului.

Complimentele directe se realizează între interacțianți care au o relație de rudenie sau o istorie interacțională care permite afișarea solidarității sau a complicității afective, dar și în interacțiuni mixte în cadrul privat, în scene de curtenie sau flirt. Tiparul de realizare predominant este cel exclamativ, tipul adjectival de compliment fiind cel mai frecvent: unele adjective relevă o încărcătură puternică de evaluare pozitivă (*sublim, divin, nobil, venerabil, splendid, încântător, perfectă*), în timp ce altele sunt generale (*frumoasă*). Cumulul de complimente sau utilizarea expresiilor populare contribuie la intensificarea evaluării pozitive a țintei.

Reacția afectivă a țintei la complimentele considerate sincere este una pozitivă, marcată prin comentariul naratorial (sau prin didascalii) ori afirmată explicit de personaj: *măguit, flatarisit(ă), se roși și surâse de plăcere, quel bonheur, bucuroasă*, sau evidențiată printr-un anumit tip de comportament nonverbal (sărutul sau sărutatul mâinii), în timp ce un compliment ironic sau unul care contravine normelor presupus împărtășite social produce o reacție negativă, înregistrată naratorial sau deductibilă din comportamentul țintei (indicat de didascalie). Se poate remarca faptul că disponibilitatea țintei feminine pentru flirt este parametrul care înclină balanța în favoarea acceptării sau a respingerii complimentului.

Adresarea depinde atât de statut, cât și de familiaritate, tipul de relație interpersonală, context, roluri sociale. În Principatele Române, când o formă alocutivă/delocutivă începe să fie mai puțin folosită de elita aristocrată, membrii săi adoptând noi forme alocutive/delocutive (împrumutate sau reinterpretate sub model străin), rangurile imediat inferioare adoptă formele abandonate de elită (vezi Rathmayr 1999 pentru situația din rusă, după introducerea de către țarul Petru cel Mare a convențiilor de inspirație franceză). Ca o haină (vezi Vintilă-Ghițulescu 2013), formele alocutive/delocutive trec de la un grup social la altul. A ști cum să te adresezi este simultan un act de sprijinire a imaginii receptorului și o modalitate de construire a propriei identități: sunt respectate nevoile și drepturile interlocutorului (recunoașterea statutului, a rolului social etc.), locutorul prezentându-se ca respectuos, civilizat, educat. Deși la jumătatea secolului al XIX-lea *madam* (<fr.; apărut de la finalul secolului al XVIII-lea) era o formulă alocutivă la modă, unele persoane, mai în vârstă, țin ca adresarea să se facă prin "cocoană", alocutiv care implică un rang înalt, o poziție social privilegiată. În secolul XVII, *cocoană* era folosit pentru descendentele unui domnitor (sau fost domnitor); de la jumătatea secolului al XVIII-lea, *cucoană* (cf. ngr. *kokkóna*) reprezintă norma alocutivă pentru soția unui nobil (înaintea acestei schimbări, forma alocutivă/delocutivă pentru soțiile aristocraților era *jupâneasă*). În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, *cucoană* este folosit de cei cu poziție socială inferioară față de superiorii lor, în timp ce *madam* este folosit între egali (din aristocrație sau clasa de mijloc). *Madam* dezvoltă conotații peiorative din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Dacă soția unui nobil era *jupâneasă* până în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după aceea forma este utilizată alocutiv sau delocutiv pentru soțiile reprezentanților clasei de mijloc sau pentru femeile care lucrau într-o locuință aristocrată, având o anumită poziție ierarhică față de ceilalți angajați.

Alte persoane resping cadrul alocutiv modern, considerându-l inadecvat statutului lor: un ucenic respinge forma alocutivă *domnule* atunci când aceasta este folosită în interacțiunea cu el de către o domnișoară, afirmând că nu este un domn. Ucenicul asociază formula alocutivă cu un statut înalt, cerând în schimb ca tânăra să i se adreseze cu *chir* – de origine grecească (în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, *chir* era folosit pentru persoane din clasa de mijloc). *Domn* (< lat. *dominus*) era folosit în perioada medievală (și continuă să fie folosit până spre finalul secolului al XIX-lea) ca formă alocutivă/delocutivă pentru domnitor; după model francez, *domn* apare de la jumătatea secolului al XIX-lea ca modalitate recurentă alocutivă/delocutivă pentru aristocrați sau clasa de mijloc. Ucenicul consideră că *domn* ca alocutiv pentru el trădează un comportament ironic.

În interiorul familiei, chiar și în situații cu adresare inversă (o particularitate a românei printre limbile romanice), în familiile aristocrate sau din clasa de mijloc, *neneacă* (< tc. *nine*) and *babacă* (< ngr.

μπαμπάκας, tc. baba) erau folosite alocutiv/delocutiv pentru *mamă* și *tată*, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea până la jumătatea secolului la XIX-lea; sub influență franceză, apar la începutul secolului al XIX-lea *maman* și *papa*, folosite mai frecvent, împreună cu formele menționate mai sus, decât rom. *tată* (< lat.), *taică* sau *mamă* (< lat.), *maică* (< bg., scr.).

Prezentăm în continuare observațiile privind *evaluarea im/politejii* (pe larg în Constantinescu 2015a), *mijloacele metacomunicative*. În cronicile de sec. XVII-început de XVIII, lexemul cheie este *cinste* (< Sl. čísti), sensul său cel mai important fiind 'onoare', dar și "considerație, politețe, stimă, respect" (DA). La jumătatea secolului al XIX-lea (grație împrumuturilor masive latino-romanice), lexiconul metacomunicativ al politejii este mai divers: *cinste* nu mai este un lexem cheie, doar verbul *a cinsti* se mai folosește în sfera politejii. Substantivele care apar frecvent sunt: *sevas* (< ngr. sévas) 'respect', *respect* (< fr. respect, lat. respectus), *politețe* (< fr. politesse), *manieră*, *maniere* (< fr. manière), *amabilitate* (< fr. amabilité, lat. amabilitas, -atis), *familiaritate* (< fr. familiarité, lat. familiaritas, -atis), *stimă* (< it. stima, fr. estime), *tact* (< fr. tact, germ. Takt), *grățiozitate* (< fr. gracieuseté, lat. gratiositas, -atis, it. graziosità), *bunătațe*, *galantomie* (< galantom < cf. fr. galant homme, it. galantuomo), *bun simț*. Adjectivele (uneori, prin conversiune, devin substantive) frecvent folosite sunt: *politicos* (< ngr. politikós), *respectuos* (< fr. respectueux), *amabil* (< fr. aimable, lat. amabilis), *afectuos* (< fr. affectueux, lat. affectuossus), *franc* (< fr. franc), *civilizat/ă* (cf. fr. civilisé), *galant* (< fr. galant, it. galante), *cumsecade*, *cordial/ă* (< fr. cordial, cf. it. cordiale), *îndatoritor* (< a se îndatori). Pe lângă *a cinsti* (< sl. cístiti), alte verbe folosite sunt: *a respecta* (< fr. respecter), *a stima* (cf. fr. estimer), *a onora* (< lat. honorare, fr. honorer, it. onorare). Adverbele frecvente sunt *politicos* și *respectuos*.

Pentru lexiconul impolitejii se remarcă rezistența termenilor asociați cu statutul social jos cu lipsa de educație (*mojic*, *mojicie* etc.) sau educație greșită, cu lipsa de deschidere spre noi reguli de comportament social (reproș adresat mai ales de către femeii bărbaților). Substantivele implicate în sfera impolitejii sunt: *obraznicie* (< obraznic), *batjocură*; *insultă* (< fr. insulte), *insolență* (< fr. insolence, lat. insolentia), *mojicie* (< mojic < Rus. mužik), *impertinență* (< fr. impertinence), lipsa de ceva politicos: *sevas* (< ngr. sévas) 'respect'; *respect* (< fr. respect, lat. respectus); *delicatețe* (< fr. délicatesse). Adjectivele (uneori substantive) utilizate frecvent sunt: *obraznic* (obraz-nic), *mojic*, *modârlan*, *nerușinat* (< rușine), *grosolan* (< it. grossolano), *impertinent* (< fr. impertinent, lat. impertinens, -ntis), *fără (de) obraz*, *bădăran* (< magh. badaró). Verbele reprezintă o categorie redusă numeric: *a se obraznici*, *a insulta* (< fr. insulter, lat. insultare), *a batjocori*. Cât despre adverbe, *obraznic* este cel mai frecvent.

Alegerea cuvintelor depinde de vârsta personajului sau de generația autorului; de exemplu, personajele mai în vârstă sau scriitorii mai bătrâni decât majoritatea generației pașoptiste folosesc mai mulți termeni grecești: *sevas*, *catigorie* (< ngr. katigória), *catahrismie* (< ngr. katáhrisis). Alegerile lexicale nu sunt doar un indicator al vârstei personajelor, ci și al atașamentului la vechile norme sociale.

Elemente metadiscursive și metacognitive sunt destul de bine reprezentate în corpusul avut în vedere. Comentariile legate de comportamentul politicos sunt mai frecvente în sfera naratorială decât în sfera personajelor. S-ar putea ca, spre deosebire de comportamentul nepoliticos, cel politic să nu fie la cel de evident sau adecvarea sa să nu declanșeze evaluări explicite. Cu toate acestea, este interesant de observat situația în care locutorul își evaluează comportamentul ca fiind adecvat normelor sau așteptărilor (automonitorizare). Secolul al XIX-lea relevă o gamă variată de relații private sau publice, precum și importanța socializării; manifestările exterioare sunt o regulă în anumite situații (de exemplu, diplomație), iar calculul adecvării diferă de la un cadru de referință (cel vechi) la altul (cel modern). Lexiconul politejii este bogat și distinge între tipuri diverse de comportament adecvat și marcat pozitiv. Multe situații ilustrând comentarii metapragmatice apar ca rezultat al unei conștientizări evidente a unei schimbări brutale a schimbării cadrului de referință.

În unele situații, modalitatea de evaluare sau reflecțiile asupra unor comportamente care relevă im/politețea ilustrează scenarii metaforice cu grade diferite de convenționalizare. Normele politejii sunt variabile în timp și spațiu, nu numai inter-, ci și intracultural: politețea fiind parte a practicilor sociale, schimbările normelor sociale antrenează schimbări ale „momentelor evaluative” ale politejii (Kádár/Haugh

2013) – în cazul corpusului nostru, literatura reflectă schimbările sociale și de mentalitate produse în societatea românească în urma orientării societății românești către modelul occidental. Atât *subfire*, a *subfia*, a *ciopli*, *necioplit*, cât și *gros* au în definițiile de dicționar sensul abstract care le conectează sferei im/politeții. Este vorba de o metaforizare convenționalizată, similară celei a echivalențelor romanice *politus* sau *poli*. S-ar putea face o distincție între aceste elemente: verbele ilustrează un proces (*a ciopli*, *a subfia*), iar adjectivele și substantivele stadiul final al procesului (*subfire*, *cioplit*) sau, din contră, un stadiu inițial în afara oricărei intenții de a se supune procesului civilizator (*gros*, *grosime*). Se mai poate remarca importanța educației în obținerea politeții/civilizării, nu atât sistematic, prin intermediul școlii, cât mimetic, selectând un model – o elită – urban și social (aristocrația cultivată reprezintă agentul principal al civilizării, iar cei care îl imită fac acest lucru conștient sau inconștient). Politețea/civilizarea reprezintă un ideal estetic și în societatea românească. Modalitatea recurentă de a conceptualiza politețea/civilizația în spațiul european este o normă observabilă și în spațiul românesc. Metaforele conceptuale convenționale relevă deci convingerile împărtășite, reprezentări mentale similare, dar și ideologia unor grupuri sociale dominante, care antrenează cadrul social mai amplu la nivel european.

În privința *funcțiilor*, politețea și impolitețea par să fie opuse: pe de o parte, solidaritate, afiliere, menținerea/instituirea relației interpersonale etc. (relevate de politețe), pe de altă parte, impolitețea poate fi coercitivă, afectivă, de divertisment.

Concluzii preliminare (influența tiparelor culturale asupra im/politeții)

Actele de vorbire (complimentele sau salutul) sau selectarea formulelor de adresare adecvate reprezintă simultan un comportament verbal de sprijinire a eului receptorului și de construire a propriului eu (contribuind la construirea identității și la prezentarea sinelui); acest comportament verbal depinde însă de tensiunea dintre vechile practici (tiparul “oriental”) și cele moderne, vestice.

Contactul cultural este extrem de important în promovarea unui anumit model, direct (în perioada fanariotă) sau prin intermediar (rolul ofițerilor ruși în promovarea limbii franceze în Principate). Globalizarea culturală apare în Principate ca o suită de modele: la finalul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului XIX, modelul francez urmează o “regionalizare” (modelul fanariot și greaca – *lingua franca* în Europa de SE) care a facilitat noua “aculturație” – elita românească se relevă foarte deschisă modelelor culturale străine, extrem de adaptabilă și empatică, plasând modelul străin deasupra tradițiilor locale. Modelul cultural „la modă” nu este lipsit de critici: atașamentul față de modelul grec, nelegat genealogic de cultura țintă (română) este criticat în momentul în care societatea românească “urmăritoare” este atrasă de modelul de referință european al momentului, cel francez, membru al familiei latine; modelul sursă/referință francez este uneori perceput ca tip de comportament verbal jucat, nesincer.

Atitudinea elitei față de noul cadru de referință este influențat de cel puțin doi parametri: pe de o parte, deschiderea față de cadrul modern pare să fie dependent de sexul participanților – femeile sunt mai deschise către noul model; pe de altă parte, există o influență a vârstei în acceptarea sau promovarea schimbării – persoanele în vârstă sunt sensibile la manifestările rituale explicite, tipice vechiului cadru, mai ales în interacțiunea dintre un inferior și un superior.

Tensiunea dintre vechiul și noul cadru de referință produce schimbări diverse în comportamentul comunicativ: de exemplu, gestul de a săruta mâna dispare treptat în interacțiunile inferior-superior, în timp ce comportamentul verbal corespondent se menține și diversifică – comportamentul nonverbal ritual explicit se transformă într-un comportament verbal explicit ritual (ritualul supraviețuiește diluat, explicit, dar verbal). În cadrul internaționalizării, pare să existe o schimbare de la marcatori nonverbali la cei verbali: comportamentul verbal se diversifică și se complică la nivelul sistemului pronominal și al sistemului adresării, poate ca o compensație pentru diminuarea comportamentului ritual exterior complicat.

Interacțiunea socială din corpusul analizat este circumscrisă unei ordini morale colectiviste, care influențează normele de politețe. Politețea apare, într-adevăr, ca fiind mai mult decât un comportament pragma-lingvistic: este un comportament educabil și însușit prin urmărirea unui model străin. Activitatea relațională privește, în exemplele urmărite, menținerea și instituirea unor relații interpersonale, implicând conceptualizarea individuală a comportamentului (in)adecvat formelor de practică socială în care un

participant este angajat. Spre deosebire de epoca mai veche, în care accentul vizează elementele relaționale și colective ale sinelui interacțanților, se poate remarca o deplasare a interesului asupra sinelui individual al participanților la interacțiune.

Referințe (selectiv)

- Bargiela-Chiappini, Francesca, 2003, "Face and politeness: new (insights) for old (concepts)", *Journal of Pragmatics*, 35 (2003), p. 1453–1469.
- Bax Marcel, Dániel Z. Kádár, 2011, "The historical understanding of historical (im)politeness: Introductory notes", *Understanding Historical (Im)Politeness*, Special issue of *Journal of Historical Pragmatics* 12:1/2 (2011), Edited by M. Bax and D.Z. Kádár, pp.: 1–24.
- Bax, Marcel, 2011, "An evolutionary take on (im)politeness: Three broad developments in the marking out of socio-proxemic space", *Understanding Historical (Im)Politeness*, Special issue of *Journal of Historical Pragmatics* 12:1/2 (2011), Edited by Marcel Bax and Dániel Z. Kádár, pp.: 255–282.
- Boia, Lucian, 2002, *România: țară de frontieră a Europei*, București: Humanitas.
- Bryson, Anna, 1998, *From Courtesy to Civility. Changing Codes of Conduct in Early Modern England*, Oxford Studies in Social History, Oxford: Oxford University Press.
- Carré, Jacques, ED., 1994, *The Crisis of courtesy: studies in the conduct-book in Britain, 1600-1900*, Leiden: Brill.
- Constantinescu, Mihaela-Viorica, 2015a, „Metacommunicative aspects of im/politeness in mid-19th century Romanian principalities” în *Diversité et identité culturelle en Europe*, 12/1 2015, p. 61-78.
- Constantinescu, Mihaela-Viorica, 2015b (în curs de apariție), „O abordare a complimentului în română din perspectiva im/politeții” în *Studii și cercetări lingvistice*, nr. 1/2015.
- Culpeper, Jonathan, 2011, Impoliteness: using language to cause offence (seria Studies in interactional sociolinguistics 28), Cambridge, Cambridge University Press.
- Culpeper, Jonathan, Jane Demmen, 2011, "Nineteenth-century English politeness: Negative politeness, conventional indirect requests and the rise of the individual self", *Understanding Historical (Im)Politeness*, Special issue of *Journal of Historical Pragmatics* 12:1/2 (2011), Edited by Marcel Bax and Dániel Z. Kádár, pp.: 49–81.
- Culpeper, Jonathan, Merja Kyto, 2014, *Early Modern English Dialogues. Spoken Interaction as Writing*, Cambridge University Press.
- Daumard, Adeline, 2003, "L'essence de l'aristocratie en France au XIXe siècle: entre luxe et simplicité", *Revista da Faculdade de Letras HISTORIA*, Porto, III serie, vol 4, p. 243-263.
- Djuvara, N., 2013, *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne (1800–1848)*, ediția a doua, București: Humanitas.
- Eckert, P., S. McConnell-Ginet, 2003, *Language and Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eelen, G., 2001, *A Critique of Politeness Theories*, Manchester, St Jerome Publishing.
- Elias, Norbert, 1982, *The history of manners. The civilizing process*, vol. I, translated by Edmund Jephcott, New York: Panteon Books.
- Fitzmaurice, James, 2007, "Historical linguistics, literary interpretation, and the romances of Margaret Cavendish", *Methods in Historical Pragmatics*, Susan M. Fitzmaurice & Irma Taavitsainen (eds.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, p. 267-284.
- Fitzmaurice, Susan M., Irma Taavitsainen, 2007, "Introduction", *Methods in Historical Pragmatics*, Susan M. Fitzmaurice & Irma Taavitsainen (eds.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, p. 1-10
- France, Peter, 1992, *Politeness and its discontents: problems in French classical culture*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Holmes, J., 1995, *Women, Men and Politeness*. London: Longman.
- Hunston, Susan, 2011, *Corpus Approaches to Evaluation*, Taylor&Francis, Routledge.
- Jordheim, H., Pernau, M., Saada, E., Bailey, C., Wigen, E., Bashkin, O., Kia, M., Singh, M., Majumdar, R., Messner, A., Benesh, O., Park, M., Ifversen, J. (first uncorrected proof). *Civilizing Emotions. Concepts in Asia and Europe, 1870-1920*, Oxford University Press.
- Jucker, Andreas H., 2011, "Positive and negative face as descriptive categories in the history of English", *Understanding Historical (Im)Politeness*, Special issue of *Journal of Historical Pragmatics* 12:1/2 (2011), Edited by M. Bax and D.Z. Kádár, pp.: 178–197.
- Jucker, Andreas H., Irma Taavitsainen, Gerold Schneider, 2012, "Semantic corpus trawling: Expressions of "courtesy" and "politeness" in the Helsinki Corpus", Carla Suhr, Irma Taavitsainen (eds.). *Developing Corpus Methodology for Historical Pragmatics (Studies in Variation, Contacts and Change in English 11)*. Helsinki: Research Unit for Variation, Contacts and Change in English (http://www.helsinki.fi/varieng/journal/volumes/11/jucker_taavitsainen_schneider/)
- Kerbrat-Orecchioni, Catherine, 2011, "From good manners to facework: Politeness variations and constants in France, from the classic age to today", *Understanding Historical (Im)Politeness*, Special issue of *Journal of Historical Pragmatics* 12:1/2 (2011), Edited by Marcel Bax and Dániel Z. Kádár, pp.: 133–155.
- Kohnen, Thomas, 2007, "Text types and the methodology of diachronic speech act analysis", *Methods in Historical Pragmatics*, Susan M. Fitzmaurice & Irma Taavitsainen (eds.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, p. 139-166.
- Kohnen, Thomas, 2011, "Understanding Anglo-Saxon "politeness": Directive constructions with ic wille/ic wolde", *Understanding Historical (Im)Politeness*, Special issue of *Journal of Historical Pragmatics* 12:1/2 (2011), Edited by M. Bax, D.Z. Kádár, pp.: 230–254.
- Mancaș, Mihaela, 2005, *Limbajul artistic românesc modern. Schiță de evoluție*, București, Editura Universității din București.
- Montandon, Alain, 1997, « Le nouveau savoir-vivre. En guise d'introduction », *Romantisme*, 1997, n°96. pp. 7-15.

UNIUNEA EUROPEANĂ

GUVERNUL ROMÂNIEI

Fondul Social European Instrumente Structurale

OPOSDRU

ACADEMIA ROMÂNĂ

POSDRU 2007-2013

2007-2013

Pakis, Valentine A., 2011, "Insults, violence, and the meaning of lytegian in the Old English Battle of Maldon", *Understanding Historical (Im)Politeness*, Special issue of *Journal of Historical Pragmatics* 12:1/2 (2011), Edited by M. Bax and D.Z. Kádár, pp.: 198-229.

Pernau, Margrit, 2011, "Teaching emotions: the encounter between Victorian values and Indo-Persian concept of civility in nineteenth-century Delhi" in Indra Sengupta and Daud Ali (eds.), *Knowledge production, pedagogy, and institutions in colonial India*, Palgrave Macmillan (Palgrave studies in cultural and intellectual history), p. 227-247.

Pernau, Margrit, 2014, "Civility and Barbarism: Emotions as Criteria of Difference", in Ute Frevert (ed.) *Emotional Lexicons. Continuity and Change in the Vocabulary of Feeling 1700-2000*, Oxford University Press, p. 230-259.

Rathmayr, Renate, 1999, « Métadiscours et réalité linguistique: L'exemple de la politesse russe », *Pragmatics* 9:1, p. 75-95.

Ruhi, Şükriye, Dániel Z. Kádár, 2011, "'Face' across historical cultures: A comparative study of Turkish and Chinese", *Understanding Historical (Im)Politeness*, Special issue of *Journal of Historical Pragmatics* 12:1/2 (2011), Edited by M. Bax and D.Z. Kádár, pp.: 25-48.

Spencer-Oatey, Helen, 2005, "(Im)Politeness, Face and Perceptions of Rapport: Unpackaging their Bases and Interrelationships", *Journal of Politeness Research* 1 (2005), p. 95-119

Spencer-Oatey, Helen, 2007, "Theories of identity and the analysis of face" – *Journal of Pragmatics* 39, p. 639-656.

Taavitsainen, Irma, Andreas H. Jucker, 2007, "Speech act verbs and speech acts in the history of English", *Methods in Historical Pragmatics*, Susan M. Fitzmaurice & Irma Taavitsainen (eds.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, p. 107-138.

Taavitsainen, Irma, Andreas Jucker, 2010, "Trends and developments in historical pragmatics" în Andreas H. Jucker, Irma Taavitsainen (eds.): *Historical Pragmatics*, Degruyter, p. 3-30.

Taavitsainen, Irma, Susan M. Fitzmaurice, 2007, "Historical pragmatics: What it is and how to do it", *Methods in Historical Pragmatics*, Susan M. Fitzmaurice & Irma Taavitsainen (eds.). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, p. 11-36.

Terkourafi, Marina, 2008, "Toward a unified theory of politeness, impoliteness, and rudeness" in Bousfield/Locher 2008 (eds.): *Impoliteness in Language. Studies on its Interplay with Power in Theory and Practice*, Berlin/New York, Mouton de Gruyter, p. 45-74.

Terkourafi, Marina, 2011, "From Politeness1 to Politeness2: Tracking norms of im/politeness across time and space", *Journal of Politeness Research* 7 (2011), p. 159-185.

Ursu, N.A., Despina Ursu, 2004, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760-1860)*, Iași, Cronica.

Ursu, N. A., Despina Ursu, 2006, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare*, vol. II „Repertoriul de cuvinte și forme”, Iași, Cronica.

Vintilă-Ghițulescu, Constanța, 2013, *Evgheniți, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernități românești 1750-1860*, București, Humanitas.

Watts, Richard J., 2011, "A socio-cognitive approach to historical politeness", *Understanding Historical (Im)Politeness*, Special issue of *Journal of Historical Pragmatics* 12:1/2 (2011), Edited by Marcel Bax and Dániel Z. Kádár, pp.: 104-132.

Withington, Phil, 2011, "Tumbled into the dirt": Wit and incivility in early modern England, *Understanding Historical (Im)Politeness*, Special issue of *Journal of Historical Pragmatics* 12:1/2 (2011), Edited by Marcel Bax and Dániel Z. Kádár, pp. 156-177.

Zamfir, Mihai, 2012, *Scurtă istorie. Panorama alternativă a literaturii române*, vol I, ediția a II-a (revăzută și adăugită), Cartea Românească, Polirom.